

door Annabella Meddens

Winkels en warenhuizen

Hoe zagen de winkelstraten er vroeger uit? En waar zijn de kleine buurtwinkels als de kruidenier, de melkhandel, de stoffenwinkel en de hoedenwinkel gebleven? Bij wie komen de bakker, de melkboer en de fruitverkoper nog aan huis?

Veel kleine winkels zijn verdwenen uit het straatbeeld. Menige middenstander moest rond 1970 zijn zaak opheffen vanwege de opkomst van supermarkten, grote winkelketens en warenhuizen. De kleine buurtwinkels behielden tot de tweede helft van de twintigste eeuw hun ambachtelijk karakter. De drogist maakte zelf allerlei producten en huismiddeltjes, de slager slachtte de koeien achter de winkel in de slachtplaats en maakte zelf de worsten en de kruidenier mengde zelf de thee en de koffie. De meeste producten bij de kleine kruidenier waren onverpakt en moesten worden afgewogen en in zakjes gedaan.

Kopen op de pof

De meeste klanten kochten bij de winkelier op rekening. De winkelier kon weken en soms maanden wachten op zijn geld. Het kopen op de pof had soms het voordeel dat de klanten zich gebonden voelden aan die ene winkel, waar ze altijd op rekening konden kopen. Maar ook kwam het voor dat klanten geen geld hadden om de rekening te betalen en dan toch bij andere winkeliers hun inkoopden deden. Vermoedelijk zijn vele winkeliers

in de jaren 1925-1935 door slecht betalende klanten failliet gegaan. In de jaren zestig van de twintigste eeuw trof een Amsterdamse kruidenier regelmatig betalingsregelingen met zijn klanten. Als een huisvrouw meldde dat haar man weer laveloos van zijn werk was thuisgekomen en zijn hele weekloon had opgemaakt in de kroeg aan kaartspelletjes en drank, was de kruidenier niet te beroerd om haar te helpen en betaalde zij de rekening

verspreid over de daaropvolgende maanden. De klant beloofde dan om de komende tijd haar echtgenoot direct van het werk op te halen, zodat hij geen kans kreeg om met zijn maten naar het café te gaan.

Horen en bezorgen

De kruidenier kende ook het systeem van 'horen en bezorgen'. Kinderen van de kruidenier

Kruidenier Wed. De Back uit de Bloemstraat in IJmuiden, 1916. Particuliere collectie.

nier gingen naar de klanten toe om te horen welke boodschappen men wilde hebben. Deze werden opgeschreven in een speciaal boekje. De kruidenier schreef hier de prijzen bij en de boodschappen werden de volgende dag aan huis bezorgd. Als bepaalde producten bij de

Amsterdam belde de dochter van een kruidenier bij etagewoningen op alle etages tegelertijd aan en riep dan hard: "Ik ben Jopie van de kruidenier. Wilt u betalen?" Alle deuren gingen open en de klanten betaalden dan gauw, omdat ze de burens niet wilden laten

De Gruyter in Bloemendaal, 1965. Particuliere collectie.

kruidenier niet meer op voorraad waren, ging een van de kinderen van de winkelier gauw naar de dichtstbijzijnde collega om daar even wat suiker of meel te lenen. Die geleende spullen gingen in een mand met een theedoek eroverheen, want de klanten mochten niet weten dat de spullen niet op voorraad waren. Aan het einde van de maand gingen de kinderen van de kruidenier naar de klanten om de boodschappen af te rekenen. Het kostte vaak moeite om het geld binnen te krijgen. In

merken dat ze krap bij kas zaten en eigenlijk niet goed konden betalen. Slecht betalende klanten werden bezocht door de vrouw van de kruidenier, omdat zij minder gemakkelijk met lege handen naar huis kon worden gestuurd.

Buurthuisfunctie

In steden als Amsterdam en Haarlem was er om de drie straten wel een kleine kruidenier.

De klanten deelden lief en leed met de kruidenier en met alle andere klanten die in de buurt woonden. Er werden nieuwtjes uitgewisseld en sommige klanten trokken weer andere klanten aan. "Als mevrouw Bos binnen kwam, dan stond de winkel binnen de kortste keren vol," vertelde een kruideniersdochter. "Zij tapte altijd schuine moppen en vertelde alle nieuwtjes en roddels uit de buurt." Het bezoek van deze klant wilde niemand missen.

Sigarettenhandelaar Schoen uit de Spaarwouderstraat te Haarlem voorzag de hele buurt van informatie over sportevenementen zoals de Tour de France en de uitslagen van voetbalwedstrijden. Deze stonden op grote borden geschreven aan de gevel van de winkel. Bij verkiezingen noteerde hij ook op een groot bord bij de etalage het aantal behaalde zetels van de diverse politieke partijen.

Aanbiedingen

Kruidenier Oosterbaan te Amsterdam stelde pakketjes samen waarmee een cake of taart kon worden gebakken. Hij deed de recepten er gratis bij. Zijn dochter werd soms naar de klanten gestuurd om ze te helpen bij het bakken van de taart. Ook had hij voor Pasen en Kerstmis een speciale spaaractie georganiseerd. Hij stelde voor de feestdagen pakketjes samen met allerlei lekkernijen. De klanten spaarden hiervoor per week een dubbeltje of een kwartje en hadden dan met de feestdagen iets bijzonders in huis tegen een redelijke prijs.

Door de opkomst van supermarkten en drogistrijketens verdwenen de kleine buurtwinkels. Ook de gezelligheid verdween en kopen op krediet was niet langer mogelijk.

Bazars

In Frankrijk werden vlak na 1850 de eerste bazars opgericht. Dat waren grote winkels

waarin diverse consumptieartikelen verkocht werden: meubels, klokken, speelgoed, gereedschappen en huishoudelijke artikelen. Fransen en Belgen richtten in de negentiende eeuw bazars op in Nederland. In Rotterdam, Amsterdam en Utrecht fuseerden deze bazars vlak na 1914 onder de naam Galeries Modernes. Geleidelijk aan ontwikkelden zij zich tot een warenhuis.

Winkel van Sinkel

De modernisering van de detailhandel kwam tot stand door Duitse immigranten. Anton Sinkel was de eerste die in Amsterdam een grootwinkelbedrijf opzette. De Winkel van Sinkel opende zijn deuren in 1822 en was gevestigd op de Nieuwendijk 175-177. De Nieuwendijk was

De Bijenkorf te Amsterdam op een prentbriefkaart die in 1921 werd verzonden. Collectie Provinciale Atlas Noord-Holland.

jarenlang de belangrijkste winkelstraat in Amsterdam. Bij de Winkel van Sinkel werd van alles verkocht: kleding, manufacturen, kachels, pijpen, reisartikelen, meubels, behangsel en medicijnen. De winkel was zo groot dat er vijftig klanten tegelijk geholpen konden worden. Sinkel bedacht een nieuwe winkelformule, waarbij de producten in grote etalages uitgestald waren. De winkelwaren werden tegen vaste lage prijzen verkocht. Afdingen was er niet meer bij. De winkel was een groot succes. In 1848 overleed Sinkel maar zijn winkel bleef tot 1912 in bedrijf.

Anton Sinkel was niet de enige die uit Westfalen naar Nederland trok om handel te drijven. Johann Peek (1845-1907) en Heinrich Cloppenburg (1844-1922) begonnen in 1869 een kledingzaak in Rotterdam. In de jaren daarna openden zij filialen in Utrecht, Leiden, Den Haag en Amsterdam (1885). De broers Clemens en August Breninckmeijer, de oprichters van C&A, begonnen in 1841 in Sneek met een stoffenwinkel. Hun opvolger opende in 1893 een filiaal op de Nieuwendijk te Amsterdam.

Warenhuizen

In Parijs werd in de jaren 1860 het eerste warenhuis ter wereld opgericht, genaamd Au Bon Marché. In Amsterdam wilde de familie Goudsmit hun manufacturenwinkel met de naam het Magazijn de Bijenkorf aan de Nieuwendijk, die zij begonnen waren in 1870, veranderen in een groot

warenhuis. De financiering hiervoor werd verstrekt door Belgische en Duitse banken. De familie Goudsmit wilde de panden aan de Nieuwendijk afbreken en hier een groot nieuw gebouw neerzetten. Op de hoek van de Dam en het Damrak werd in 1909 een tijdelijke Bijenkorf gebouwd om de verkoop door te kunnen laten gaan. Toen de omzet hier in korte tijd vervijfvoudigde in vergelijking met de winkel aan de Nieuwendijk, besloot men om de nieuwe winkel op deze plek te bouwen.

In 1926 richtte de Bijenkorf de eerste Hema-winkel op aan de Kalverstraat 168-170 te Amsterdam. Deze winkel had een nieuwe formule: alle artikelen werden tegen eenheidsprijzen verkocht. Op de chocolaterieafdeling kostte alles 25 of 50 cent. Ook de winkeliers Anton Dreesmann (1854-1934) en Willem Vroom (1850-1925) zouden hun manufacturenwinkel in 1887 te Amsterdam geleidelijk veranderen in een groot warenhuis. In Haarlem werd in 1896 de eerste Vroom en Dreesmann aan de Korte Veerstraat geopend onder de naam de Zon. In 1934 werd het grote nieuwe winkel-pand aan het Verwulft in gebruik genomen.

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de publicatie van Roger Miellet en Marieke Voorn, *Winkelen in weelde. Warenhuizen in West-Europa 1860-2000* (Zutphen, 2001), alsmede van enkele persoonlijke getuigenissen over de leef- en werkomstandigheden in vroeger dagen.

Wat is er bewaard gebleven?

Oude foto's en prentbriefkaarten herinneren ons aan de tijd van de verdwenen buurtwinkels. Naar aanleiding van de themadag 'Winkels en warenhuizen', die op zaterdag 29 oktober plaatsvond op de locatie Kleine Houtweg van het Noord-Hollands Archief, hebben veel mensen foto's laten scannen van Noord-Hollandse winkels.

In het Noord-Hollands Archief wordt archiefmateriaal met gegevens over opgeheven winkels bewaard, zoals de afgesloten dossiers van het handelsregister van de Kamers van Koophandel van Alkmaar, Amsterdam, Haarlem, Hilversum, Hoorn en Zaandam. In het handelsregister worden sinds 1921 gegevens over bedrijven en winkels geregistreerd. De dossiers bevatten informatie over de naam en het adres van het bedrijf, de namen van eigenaren, directeuren en commissarissen, de aard van het bedrijf, gegevens over de oprichting en opheffing en de bestuursvorm. In de dossiers zijn geen gegevens over personeel of boekhouding te vinden. De dossiers zijn openbaar.

Van de faillissementen zijn rekeningen, vonnissen en dossiers bewaard, waarvan de dossiers de interessantste gegevens bieden. Deze zijn te vinden in de archieven van de rechtbanken van Amsterdam vanaf 1838, van Alkmaar vanaf 1890 en van Haarlem vanaf 1922 (dossiers voor 1921 zijn niet bewaard).